

Folytatható-e a Múlt és Jövő kulturális attitűdje?

Három válasz

Kedves Barátom,
mellékelek egy idézetet, a legfrissebb számunk szerk. az olvasóhoz felvezetőjéből.

Az a kérésem, hogy két-három (négy-öt) oldalon szólj hozzá a fenti kételyeimhez, s küldd el a mandj@multesjovo.hu címre legkésőbb május közepéig. A kérdés nem a helyzet megítélése, elemzése, hanem a folyóirat magatartása. Folytatható-e ez az „attitűd”, vagy az egzisztenciális környezet változásának hatására tanácsos-e reagálni, s a jól és mélyen beágyazott irányunkon változtatni?

Válaszodat szeretettel (el)várom:

Kőbányai János
A Múlt és Jövő szerkesztője

„Az utóbbi egy-két számunk írásaiban elszaporodtak a bennünket meghatározó körülmények rohamos megromlására vonatkozó utalások, komor aggodalom, s pártok nevei, elkeseredett jóslatok bukkantak föl a szövegekben. Jómagam ezeket – a szerzők indultait megértve, és mégis a türelmüket kérve – rendre kihúztam. Azzal a, lehet kivagygi göggel, hogy amivel mi foglalkozunk, az magasabbrendű dimenzióba tartozik. Az oly múlandó politikai pártnevek, s a hozzájuk rendelt percéletű jóslatok idegenül csengenek a szellem területén. Hogyan lesznek majd értelmezhetőek, akár évtized múlva is? Hiszen abban a reményben és tudatban hívom meg és rendezem a *Múlt és Jövő*-be a szövegeket, a közleményeket, hogy ebben a keretben idő- és értékállóságot nyerhetnek.

Ugyanakkor nem titkolhatom el a kételyt: *lehet, hogy nincs igazam, ez a szellemi magatartás bizonyos helyzetekben nem helyes, nem működik.*

Foglalkozni kellene a jelen egzisztenciális fenyegetettségével! Annál is inkább, mert, ami ezeket a változásokat okozza, szintén a múlt „mélységesen mély kútjaiból” tör fel. Hagyományokból, amelyeknek a fejlődésívét ki lehetett volna számítani. Ha nem lenne paradoxon a szó használata itt: ezek az ismeretlenből (elfojtott emlékezetből) felszínre bukkant jelenségek kultúrát és attitűdöt folytatnak – amelyet csak a történelem diktatorikus korszaka

zsibbasztott tetszhalottá. S a zsidó válasz szintén hagyományba illeszkedik – hiszen ama klasszikus meghatározás szerint, a történelem nem azért mutatja meg magát, hogy példáját és tanításait, netán útmutatásait megfogadják. Talán „direktben” meg kellene húzni a párhuzamot a múlt és a jelen között – a jövő döntéseinek a megalapozása érdekében. Vagy csak a nyomot hagyás igényével? Ez a médium legyen archívuma annak is, hogy milyen kételyeken mentünk keresztül ama általunk ismeretlen, de uralni kívánt jövő megragadásának irányában? Mire támaszkodtunk, mibe kapaszkodtunk, vagy mit engedtünk el? Ama szellem, s kultúra magaslese, amely pillanatok alatt üres szólamná lehet a bennünket körülvevő körülmények szorításában?

A választ nem tudom, de a kételyeimnek ehelyütt nyilvánosan is hangot adok azzal a gondolattal, hogy a most induló, a magunk évfordulóját – két évtizedét – követő évfolyamban, ha nem is a percléptékű eseményeknek, de a róluk való diskurzusnak helyet kívánok nyújtani. Annál is inkább, mert olyan forduloponthoz érkeztünk, amikor az egzisztenciális kérdések, ha nem is nyomják el a kultúra primátusát, de újfajta kihívások próbájának vetik alá. Megfelelni pedig a mi, s az általunk képviselt kultúra felelőssége.”

„The winter of our discontent”

Kedves János!

Mindenekelőtt köszönöm leveledet, köszönöm, hogy véleményemet kérdezed. Köszönöm, hogy általad megszólít az egyik alapvetően fontos folyóirat. De bocsáss meg, itt most nem egészen arról beszélek, amit kérdezel, nem tárgyszerű és a folyóirat szempontjából időszerű és indokolt kérdéseidre válaszolok. Mellébeszélek. Másról beszélek.

Éppen olvasok az *ÉS*-ben egy kritikát Tandori Dezső egyik tavaly megjelent könyvéről.

A kritika szerzője idéz a könyvből: „Ne kérdezz semmit. Ne akarj itt semmit megoldani.” Erről eszembe jut egy régi őszi délelőtt. Angol szemináriumi órán egy esszét olvastunk és elemeztünk, talán E. M. Forster írta, de erre már nem emlékszem pontosan. Csak arra, hogy már a címénél megakadtunk. „What Does Culture Matter?” Alighanem valami rafinált angol idióma, gondoltuk, ami az ellenkezőjét jelenti annak, amit jelent. Mert hogy lehet olyan butaságot kérdezni, hogy mit számít a kultúra. Mit számít? Hát mindent. Mindent a világon. Minden másnál többet. A kultúra nem más, mint a Szentlélek bennünkklakása. A kultúra olyan, mint Hegelnél a világszellem. Mindent megold, mindent jóvátesz, amint teljessé válik. Csak azt az időt kell még kivárni. Vagy nemcsak várni, hanem tenni érte. (Akkor még ilyesmire gondoltunk.)

Azon az őszön, 1957 őszén, – akkor voltam első éves magyar-angol szakos egyetemi hallgató – még lövedékektől rongált, romos házak álltak a Körúton. Kezdték írókat letartóztatni, mert a hatalom is tudta, milyen fontos a kultúra. Odafigyelt, fontosnak tartotta, mit írtak, mit írnak, mi jelenik meg. Azóta elgördült egy fél évszázad, és beláthatjuk, Forsternek lett igaza, Angliában pedig már évtizedekkel korábban gyanították, hogy a kultúra szó után kérdőjelet kell tenni a mondat végén. Ebben a posztindusztriális és posztkulturális társadalomban, amelyben ma élünk – a mai korszerű (persze borzasztó) cinizmussal szólva – nem sokat számít, hogy egy folyóirat, ha mégoly nagy múltú és tekintélyes is, mint a *Múlt és Jövő* számvetést akar-e készíteni és meg akar-e jelölni néhány pontot a jövőjére nézve. Ma egy irodalmi, kulturális folyóirat tovább folytatódásához nem szellemi tartalékra, nem átgondolásra, tervre, megbeszélésre, nem rangos, szinte rendszeresen világhírű szerzőgárdára van szükség, hanem anyagi támogatásra, pénzre. A befolyása pedig (a társadalomra, a közgondolkodásra), bármit tesz, – attól félek – mint a falra hányt borsó. (Aki olvassa ezt a mondatot: kérem a cáfolatot és a tiltakozó felháborodást!)

Ennyit mondhatok általánosságban. Egyáltalán nem vidám kedvemben. A konkrétan előadódó részletekhez pedig nem tudok hozzászólni. Nem tartozom a folyóirat szerzői közé, s még csak azt sem mondhatom el, hogy rendszeres olvasója lennék. Rendszertelenül böngészem a megjelent számokat az interneten, azt

olvasom el belőlük, ami egyetemi munkám aszociációs köréhez tartozik. A halvány kép, amely ezáltal kialakul bennem: egyértelműen pozitív. Lapotok magas színvonalú társadalmi-kulturális (ahogy manapság nevezik: kultúraturományi) folyóirat. Persze volt idő, tizenöt év az életemben, amikor a *Látóhatár* szerkesztőjeként hivatalból mindent rendszeresen és módszeresen elolvastam, de a *Látóhatár* idestova tizenhét éve megszűnt. Azóta a többi folyóiratot is hébe-korba olvasom, annak a témának, annak a gondolatmenetnek irányítása alatt, amivel éppen foglalkozom. A legújabb irodalom fejleményeiről hallgatóim tájékoztatnak, de a szakfolyóiratokon kívül megjelenése szerint napra csak a *Vigiliát* látom, annak lassan húsz éve szerkesztő bizottsági tagja vagyok. Itt most lehetne, egyszer kellene is, párhuzamot vonni a Patai József és a Possonyi László által alapított két folyóirat (mondjuk Sík Sándor és Scheiber Sándor) között. Egy más szellemi párjai: hosszán lehetne értekezni erről. Velük és a velük bezárt körrel teljes a magyar irodalom és a magyar kultúra.

Irodalom? Kultúra? Nem voltam filozófia szakos, különösen nem tartoztam a „Lukács iskolához”, pláne nem a „Lukács óvodához”, de hogy s hogy nem (hosszú lenne itt elmesélni) 1964 augusztusában elzarándokoltam a Belgrád rkp. 2-be, elmentem Lukács Györgyhöz. (Akkoriban divatban volt a titkos szám, aki adott magára, kis felár ellenében titkosítottá vonalát. Közéleti emberek, írók, szerkesztők, professzorok. Ő benne volt a telefonkönyvben. Fel lehetett hívni.) Attól kezdve a halála előtti hónapokig többször, merem állítani, sokszor látogatója voltam. Mondhatnám, ez volt a doktori iskolám. Mindig délelőtt 11 órakor csöngettem be, és addig tartott a beszélgetés, amíg háromnegyed kettő tájban át nem hallatszott a másik szobából a csörgés-zörgés, a házvezetőnő ebédhez terített. Akkor illett elköszönni. Az egyik alkalommal Illyés akkori írásait és az un. nemzetiségi kérdést hoztam szóba. „A dolog úgy áll... – kezdte – ...a dolog attól függ, vonzó ország lesz-e Magyarország. Nem attól, mit mondanak az írók.”

Vonzó ország lett? Vonzó ország? Sokszor gondolok erre. Ahogy sétálok a kiskutyámmal, félek, az egyik sarkon egyszer csak befordul a „Korrobóri” írója és szétnéz avval a hatalmas, gyönyörű szemével.

Kenyeres Zoltán

Kedves Szerkesztő Úr:

Múlt és Jövő

Meglepett, hogy már milyen régen érkezett leveled, és hogy május közepéig vártál választ. Persze, az már elmúlt. Múlik az idő, ám a kérdés és a válasz nem vesztette el aktualitását.

Ami a kérdés lényegét illeti, ez inkább politikai, mint szerkesztési természetű. Kell-e (mindig) hangot adni komor aggodalmaknak, elkeseredett jóslatoknak? Ha ezekről szól az írás – igen. Ám ha bármiről szólván erre tér ki valaki – bizony a szerkesztő kihúzhatja az ilyen excesszusokat. (Hogy a szerző ennek örül-e? Nem tudom. Pontosabban: tudom. Nem örül.)

Két megjegyzést tennék.

Egyrészt (manapság is) se szeri, se száma a „romhados megromlásra“ utaló jeleknek. Nemcsak a pártok és a választások eredményei, a nemzetközi terrorizmus és a háborúk, forrongások ilyenek. Magam egész életemben egyetemi oktató voltam. Tudom, anyagilag és szellemileg csakugyan romlik itt a helyzet. Nincs végiggondolva: hova hány egyetemi hallgató kerüljön, ebből hány végezzen, ebből hánynak legyen állása, és hol? Nincs elég jó tanítónk, jó tanárunk, jó iskolánk az országban. Ezért nincs jó egyetemünk. És ha van: kinek jó? Mint oktatási intézmény: termeljen orvosokat Norvégiának vagy Angliának? Korábban Afrikának? És jöjjön most belső-ázsiai hallgató a budapesti CEU (egyébként nem magyar) egyetemére? Korábban már volt koreai, kínai, vietnámi, arab hallgató-sereg egyetemeinken. És majd meg is jelent Mohamed doktor a szülészetben, Ahmed doktor a falusi rendelőben. Ám azóta nemcsak „Csoki doktor“ tűnt el az akáclombos kislaluból, hanem az ottani rendelő, posta, kultúrház, iskola, kisvasút és sok más is. Ahol túl kevés a gyerek – az a baj. Ahol túl sok – az a baj. Az egyetemi hallgatónak nincs pénze tankönyvet venni. Az egyetemi hallgatónak van pénze az eszpresszóban ülni. Hogy este hova ül – csak én nem tudom. (Ez már olyan bölcsesség, mint az, hogy miért van oly sok embernek oly drága autója, amikor oly sok embernek nincs, sőt szinte semmilye sincs.) Zsidó-e ma Magyarországon a zsidó fiatalság?

Minderről és ezer másról lehet keseregni. Csak a szakadatlan kesergés unalmas. És ami ennél nagyobb baj: nem segít. Vagyis, jobb, ha már a szerző fékezi lamentáló ösztönét, és így terhermentesíti a szerkesztőt.

Másik megjegyzésem a folyóirat címéből indul ki: *Múlt és Jövő*. Ha csak a múltról szólna, nosztalgizva vagy pocskondiázva – mindegy: nem töltené be feladatát. Minthogy a „zsidó témák“ sokszerű bemutatására hosszú ideig alig volt lehetőség folyóiratainkban – érthető, hogy rengeteg mindent kell a múltból kiemelni, felmutatni. Olykor tanulságként, olykor csak úgy... Csupán a magyarországi színészet zsidó-vonatkozásainak rendszeres bemutatásából évtizedekig élhetne a folyóirat. Viszont a Jövő éppen ilyen fontos téma: arra is koncentrálhatunk, milyenné alakítjuk a holnapot? Milyen feladataink vannak, hogyan gondolunk ezekre? Ám ha csak terveket, apokaliptikus vagy utópisztikus víziókat hoznánk – ez még unalmasabb és haszontalanabb lenne.

Szóljon hát a *Múlt és Jövő* a jelenről!? Ez jól hangzik, frappáns is, meg olcsó. Legyen benne szépirodalom, olyasmi, amiről remélhetjük, hogy időtálló! Legyen benne aktuális kulturális híradás, színvonalas kritika, halottaink méltó elparentálása! És itt biztosan nem az önmagunk által épített gettó a jó terep. (Szerencsére ez nincs is így a folyóiratban.) Richard Wagner vagy Márai Sándor nem csupán zsidó kontextusban kell, hogy érdekelje a folyóiratba írókat és az ide szokott olvasókat. Ha tehetem, alaposan szemezem a közölt bibliográfiát. Megbízható szakértőtől egy-két soros kommentárt is olvasnék – akár gúnyosat is. Nagyon jó lenne, hogy „így írtok / festetek / zenéltek ti“ jellegű „rovatok“ is lennének. Műfordítások jiddisről magyarra és viszont. Azt hiszem az ilyenfajta „jelenfelfogás“ a legjobb pilula nemcsak a melancholia, hanem az aggodalomba menekülés ellen is.

Persze, még Efraim Kishon humora sem véd meg senkit sem a mai élet nehézségei és csapásai ellen, És ezeket sem letagadni, sem láthatatlanná tenni nem érdemes. Nem is tisztességes. Persze, sokféle módja van a jelen bemutatásának. Magam szívesen olvasnék például egész sorozatot zsidó temetőinkről. A működők és már bezártak (ha még megvannak) egyaránt a mi mai világunkat is pontosan tükrözik. Nem vidám, nem optimista, mégsem pesszimista képet kap, aki elmegy oda, kinyitja a kaput, és sokszor már csak valahonnan leshet befele valamедdig.

A *Múlt és Jövő* nem üdvhadsereg, nem javítóintézet, és még sokminden más sem. Hanem egy sokszor nagyon jó magyar zsidó folyóirat. És minél inkább az – annál inkább pozitív választ kapunk a szerkesztő indokoltan feltört dilemmájára.

Voigt Vilmos

Kedves Sziklagörgető Barátom!

A *Múlt és Jövő* újraindításával a legszebb dolgot műveltél, amelyre a megfogytakozott mai magyar zsidóság egyáltalán vállalkozhatott, a szikla azonban még koránt sincs a hegycsúcson. Kérdésed is arról árulkodik, hogy Te magad sem vagy teljesen elégedett a folyóirat új folyamának eddig eltelt húsz évével.

Nem sikerült egyetemlegesen elismert kulturális orgánomot teremtened a magyar zsidóság számára, márpedig ennél a maximális célnál kisebbet kishitűség, vagyis hiba lett volna magad elé tűznöd. Mentségedre szóljon, hogy majd minden zsidó csakis a saját maga által kiadott és szerkesztett lapot olvasná legszívesebben, ahogy majd mindegyiknek megvan a maga egy-személyes, „különbejárható” elképzelése a zsidó hitről, kultúráról, népiségről, asszimilációról is, meg minden egyébéről. Ez az, amit Lesznai Anna a magyar zsidók idegbeteg individualizmusáról, társadalmi elhelyeztetlenségéről már 1917-ben megállapított. Vagyis lapod nem teljes sikerének ódiáját jelentős részben olvasóközönsége összetételében kell keresnünk. (Más, nem idetartozó kérdés, hogy sok aktív vagy posszibilis szerző – a maga individualizmusát követve – ugyancsak letett arról az évek során, hogy kizárólag a Te megszállott individualizmusodat szolgálja.)

Érdekesség azonban, hogy a Te individualizmusod az évek során mégiscsak beigazolódt. Nagyszerű könyvek kiadása is jelzi, hogy a *Múlt és Jövő* apránként szinte a teljes, ma is használható magyar-zsidó irodalmi és bölcséleti hagyományt felöleli – gondolom, hihetetlen sziklagörgető nehézségek árán. Bacher Vilmostól Heller Ágnesig, Komlós Aladártól Kertész Imréig, Hahn Istvántól Karády Viktorig terjed ez a könyvkiadói skála. Külön szenvedélyed a majdnem elfeledett, de becses, klasszikus magyar-zsidó elbeszélő irodalom újrakiadása. (Igaz, ennek becsességéről értekező utószavaid néha elvetik a súlykot.) Lapodba szívósan vonod be nemcsak az Izraelben, de a Magyarországhoz képest is diaszpórában élő magyar-zsidó írókat, művészeket, bölcselőket.

Hogy mi a továbbfejlődés útja, arról dőreség volna tanórát tartanom, hiszen Te biztosan látod ezt az utat, csak éppen akadályoztatva voltál ed-

dig a bejárásában. Az egyetemesség kivívásának szempontjából *nem is kérdés, hogy a Múlt és Jövőnek politizálnia is kell.* A magyar zsidó életformának a Kiegyezés óta szükségszerű része volt a politikai állásfoglalás, méghez a nem feltétlenül a „gut für Yiden”, vagyis a szűken értett zsidó érdekek mentén, hanem az egyetemes magyar társadalomfejlődés érdekében. Erre taníthat az *Egyenlőség* nagyszerű liberális politizálása éppúgy, mint az eredeti *Múlt és Jövő* (rövid u-val) nem ennyire direkt, de feltétlenül nyílt sisakos, és nem annyira belpolitikai élű, mint inkább világpolitikai (cionista) politizálása. Hogyan várhatjuk, hogy mellénk álljon egy új magyar Zola, ha mi magunk némák maradunk?

Semmi kétségem a tekintetben, hogy a *Múlt és Jövő*nek mihamarább politikai feuilleton-rovatot kell indítania. E rovat indítását bizonyára az gátolta mindeddig, hogy Te semmilyen rovat-szerkezetet nem tűrtél lapodban – innen annak egyvelegszerű, habarcsos (és nem téglás) tartalma. Tudom, szerkeszteni biztosan könnyebb az ilyen lapot, hiszen csak szép sorjában be kell tördelni az anyagokat, a verseket, a holokauszt-beszámolókat, a kritikákat, majd megint a verseket stb., beszéljenek azok önmaguk a műfaji hovatartozásukról. A *Múlt és Jövő* öndefiníciója szerint „zsidó kulturális folyóirat”, de miből gondolod, hogy a politizálás, éppen a politizálás *ne* lenne a kultúra része?

És főként, miből gondolod, hogy éppen a politizálás lenne „percértékű”, szemben a szenvedő verssel vagy szépelgő novellával?

Vajon levont-e jottányit is Szókratész, Rousseau, Swift vagy Bálint György nagyságából, hogy hevesen politizáltak?

Nehogy már a Kádár-korszak prominens zsidóinak „mindig csak a második vonalban maradni” elvét, az óvatos lapítás, csendben maradás elvét kövesd Te is! Ami éppen a magyar zsidóság sorskérdéseit hagyná kimondatlanul. Inkább, javasolom, ne várj az új magyar Zolákra, akik, ha vannak, többnyire más lapokba írnak. És ne azért indíts politikai feuilleton-rovatot, mert súlyosnak érzed a politikai helyzetet, hanem azért, mert könnyebb politikai helyzetben is szükség van (lett volna) rá.

Barátsággal szurkol
Érted és lapodért:
Hernádi Miklós